

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МАЙБУТНІХ ФІЗИЧНИХ ТЕРАПЕВТІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Клеценко Л. В., Вишар Є. В.

ВСТУП

Нові тенденції в освітньому просторі України, що планомірно розвиваються та вдосконалюються останніми роками, спричиняють переосмислення методологічних основ розвитку наук про людину. На наше переконання, однією з базисних категорій для побудови нової парадигми навчання, виховання та процесу соціалізації в процесі професійної підготовки майбутніх фізичних терапевтів є категорія цінності. На думку академіка Національної академії педагогічних наук України С. Гончаренка, освітній процес, що спирається на загальнолюдські цінності, покликаний забезпечити формування цілісної особистості, яка прагне до самореалізації, самовиховання, саморозвитку, самозахисту та спроможна безпечно взаємодіяти з навколишнім середовищем. Така особистість здатна опанувати новий досвід, може свідомо і відповідально робити вибір у різних життєвих ситуаціях¹. Поняття «цінність» є ключовим загальнонауковим у сучасній суспільній думці, його методологічне значення має значний обсяг і використовується у філософії, соціології, психології і педагогіці для позначення об'єктів і явищ, їх властивостей, а також абстрактних ідей, що втілюють у собі моральні ідеали і виступають як еталони належного.

Розкриттю питання формування ціннісного сприйняття дійсності особистістю присвячено чимало наукових праць, зокрема, таких учених, як К. Абульханова-Славська, С. Анісімов, І. Бех, В. Бурлачук, Є. Головаха, С. Гончаренко, О. Захаренков, А. Здравосмилов, О. Золотухіна-Аболіна, І. Зязюн, М. Каган, В. Крижко, Б. Лихачов, А. Макаренко, Н. Ничкало, Е. Помиткін, В. Роменець, С. Рубінштейн, Г. Селевко, В. Сержантов, В. Сухомлинський, О. Сухомлинська тощо. Праці зазначених учених є базовими для створення традиційного уявлення про ціннісні орієнтації особистості загалом. Але з розвитком

---

¹ Гончаренко С.У. Гуманізація освіти як основний критерій розробки засобів реалізації сучасних технологій навчання. *Демократія і освіта* : матеріали міжнар. конф. МО України, Монтекарський ун-т. Кіровоград ; Монтекар, 2002. Вип. 1 / 2. С. 167–174.

наукової думки традиційні уявлення про ціннісні орієнтації особистості, закономірності їх становлення, розвиток інтелекту та творчого потенціалу збагачуються новими ідеями, теоретичними положеннями, концепціями, інноваційними моделями, педагогічними технологіями, варіативними освітніми програмами. Науковий прогрес підштовхує викладачів закладів вищої освіти (далі – ЗВО) до переосмислення мети, змісту та структури формування змісту навчального матеріалу згідно з новою соціокультурною концепцією пізнання, пов'язаною з аксіологічним підходом до організації навчального процесу в ЗВО.

Для успішного вирішення завдань професійної освіти сьогодні викладачеві необхідні не лише ґрунтовні знання зі свого предмета і володіння основами педагогіки, а й психологічні знання про вікові та індивідуальні особливості студентів, закономірності засвоєння знань, особливості формування вмінь і навичок та становлення на їх основі професійних ціннісних орієнтацій. Зважаючи на вищевикладене, вважаємо цікавим для наукового пізнання розкриття питання теоретичних засад формування ціннісних орієнтацій майбутніх фізичних терапевтів у процесі професійної підготовки. Розглянемо процес формування ціннісних орієнтацій майбутніх фізичних терапевтів з аналізу теоретичних засад ціннісного сприйняття дійсності особистістю.

1. Теоретичні засади ціннісного сприйняття дійсності особистістю

Питання ціннісного сприйняття дійсності особистістю наразі є досить актуальним і належить до проблеми соціального характеру, оскільки тісно пов'язане із процесом формування як окремої особистості, так і суспільства в цілому. Ціннісні орієнтації особистості, мотивація трудової діяльності, оцінка їх найрізноманітніших сторін – усе це вагомі компоненти свідомості, які впливають на професійне становлення, виховання особистості та сенс людського життя.

Перегляд ціннісно-духовних категорій та аксіологічна переорієнтація припадає якраз на студентський вік. У цей час посилюється об'єктивність мотивів поведінки, відбувається становлення позитивних особистісних рис: дисциплінованості, почуття відповідальності, цілеспрямованості, самостійності, вміння володіти своїми почуттями та бажаннями. Вік навчання у ЗВО є найбільш сприятливим для психологічного, біологічного, соціального розвитку та визначення і становлення власної системи цінностей, яка відповідає

суспільним нормам та інтересам². Проте значна частина молоді, зокрема й студентської, не може здійснити свій вибір цінностей із безлічі сенсів, з усього того, що створено людством, бо «жити нині людині у високій культурі досить складно, оскільки людство інтенсивно занурюється в глобальну кризу»³.

Відомий психолог Е. Рогов найвагомішими причинами низької адаптації сучасної молоді на соціальному рівні вважає неправильне розуміння сенсу життя, співвідношення наявних життєвих планів і ставлення до суспільного життя країни та різних видів праці, реальних можливостей в опануванні професії і професійних інтересів, мотивів вибору професії і збігу навчальних та професійних інтересів, почуття обов'язку і прагнення до соціального визнання. Зважаючи на це, педагогам необхідно піклуватися про вихованців, прививати їм творчу віру в розумний початок світового життя, в істину, добро і справедливість, формувати переконання в тому, що прогрес людства залежить від постійного розвитку моральності в кожній людині.

Викладачі ЗВО мають можливість та покликання під час навчального процесу допомогти студентам зорієнтуватися в системі загальнолюдських та національних цінностей під час вивчення дисциплін, спрямованих на відкриття простору вибору життєвих цінностей, зокрема і в галузі збереження найціннішого – людського здоров'я та життя. У процесі навчання слід насамперед оцінювати цінності не самі по собі, а їх важливість у житті людини та суспільства, визначати систему основних життєвих і професійних цінностей, убачати їх вплив на процес формування особистості під час навчання.

Аналізуючи філософську, педагогічну, психологічну і аксіологічну літературу, можна виділити різноманітні підходи, які слугують теоретико-методологічною основою виконання завдань із забезпечення збереження здоров'я та життя для майбутніх фізичних терапевтів на аксіологічній основі в процесі професійної підготовки у закладі вищої освіти. Для правильного вибору підходу у формуванні ціннісної свідомості необхідно спочатку проаналізувати саме поняття «цінність», ознайомитися з великою кількістю філософських, психологічних, педагогічних концепцій у сучасній науковій теорії.

Сучасна вітчизняна наукова теорія містить чимало різноманітних підходів до інтерпретації та обґрунтування теорії цінностей (у працях сучасних філософів, психологів та педагогів Н. Ткачова, А. Ручка,

---

² Введение в психологию : учеб. для высш. шк. А. В. Брушлинский, и др. ; под ред. А.В. Петровского. Москва : Akademia, 1996. С. 321–345.

³ Белова Е.К., Брюханова Н.А., Коваленко В.Э. Методологические основы дидактических технологий : монография. Харьков : УИПА, 2008. С. 336.

І. Курас, І. Тараненко, М. Михальченко, Л. Сохань, О. Донченко, І. Мартинюк, Т. Бутківська); значущості для життєдіяльності суб'єкта з психологічної точки зору (І. Бех, Т. Яценко, Г. Балл, С. Максименко, М. Боришевський, Т. Гринчук, В. Тюріна); специфічної форми прояву відношення між суб'єктом і об'єктом із позиції педагогічної проблеми (І. Зязюн, Н. Ничкало, І. Лебідь, О. Сухомлинська, Н. Шуст, О. Вишневський, В. Струманський, В. Костів, Б. Кобзарь, В. Скутіна, В. Семиченко, І. Спінін, С.Єрмакова, В. Василенко, Р. Захарченко, В. Издебська, Р. Скульський).

Ураховуючи те, що ми досліджуємо професійну діяльність майбутніх фізичних терапевтів, і те, що цінності в будь-якому разі базуються на витоках людської природи, вважаємо за потрібне провести наскрізно через наше дослідження запропоновані Б. Лихачовим чотири основних джерела становлення цінностей особистості⁴:

1) *генетичне, психосоматичне, індивідуально-особистісне*, в основі яких лежать інстинкти, психічні процеси, енергетичні ресурси індивіда. Але, звісно, інстинкти лежать в основі природи людини і виховання цінностей залежить від соціальних умов, у яких розвивається особистість та її фізіологічні і духовні задатки;

2) *соціумне* (людина сама є виховною цінністю). Визначальними у формуванні виховних цінностей цього типу є духовно-ідейні інформаційні потоки (норми), які через призму свідомості індивіда вступають у суперечності, виникає ідейна боротьба, у якій індивід засвоює і присвоює бездуховні або вищі духовні виховні цінності: образи, ідеали, ідеї, мрії, благородні прагнення, а також матеріальні умови життя, предмети творчої, трудової і спортивної діяльності. Вони виховують інтелект, моральність, працелюбність, естетичне сприйняття, емоційність, самопізнання і самоуправління;

3) *природне* Перебуваючи в оточенні природи, у взаємопроникненні з нею, людина отримує засоби для існування, умиротворяється, творить, мислить, медитує, самопоглиблюється і самоочищається, тобто відбувається естетичне виховання;

4) *соціально-космічне* (усвідомлення духовної величі людини, її божественного призначення). Космос, що науково пізнається, відкриває людству завісу над таємницею змісту і сенсу людського життя.

---

⁴ Лихачев Б.Т. Сущность и основное содержание категории «воспитательная ценность». Хрестоматия по педагогической аксиологии : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / сост. В.А. Сластенин, Г.И. Чижикова ; Московский психол.-соц. ин-т. Москва ; Воронеж : МОДЭК, 2005. С. 75–92.

Отже, візьмемо за орієнтир у дослідженні думку про те, що в основі формування цінностей особистості лежать психічні процеси, соціальні норми, тісний зв'язок із природою та духовність.

Вивчення психічних процесів, на думку сучасних учених, є основою дослідження цінностей, оскільки саме вони зумовлюють формування в особистості тієї чи іншої системи цінностей, притаманних їй ціннісних орієнтацій. Оскільки цінності мають психологічне підґрунтя, то для осягнення сутності ціннісного в навколишній дійсності проаналізуємо процес сприйняття навколишнього середовища. До слова, саме процес сприйняття, на думку видатного педагога К. Ушинського, має винятково вагоме педагогічне значення, оскільки є активним творчим процесом і передумовою успішного навчання.

Сприйняттям називається відображення предметів і явищ дійсності в момент їх дії на наші органи чуття. Фізіологічною основою сприйняття є складна аналітико-синтетична діяльність кори головного мозку. Цей процес залежить не тільки від інформації органів чуття, а й від настрою, інтересу до об'єкта, очікувань, життєвого досвіду людини, її індивідуально-психологічних особливостей. До того ж інформація, яку сприймає людина, накладається на ту, яка в неї уже є. Сприймаючи предмети і явища навколишнього світу, особистість отримує відомості про них, про їх різноманітні зовнішні якості, створює їх образи; сприйняття нового розширює знання особистості про світ.

Вагомий внесок у розвиток аксіології з позиції дослідження сприйняття дійсності вніс американський психолог А. Маслоу. Він уважав, що особистість має потребу в ціннісній системі відліку, у філософії, відповідно до якої можна жити і розуміти життя на основі задоволення потреб⁵. А орієнтиром та визначальним фактором якості самореалізації особистості є життєві цінності останньої, підвалини яких базуються на сприйнятті навколишнього світу. Ним створено багаторівневу ієрархічну піраміду потреб людини, яка відома широкому загалу науковців (рис. 1).

Піддаючи аналізу піраміду, ми бачимо, що самореалізація особистості можлива лише за умови повного задоволення фізіологічних (виживання організму) та психологічних (визнання в соціумі) потреб. Позицію А. Маслоу щодо зв'язку цінностей із самореалізацією підтримує Д. Равен, який стверджує, що здібності індивіда не можна оцінювати незалежно від цінностей, адже спочатку необхідно визначити цінності індивіда, а після цього оцінювати його здатність проявляти широкий спектр когнітивних,

---

⁵ Маслоу А.Г. Мотивация и личность [пер. с англ.]. Санкт-Петербург : Евразия, 1999. С. 396.

емоційних та вольових навичок для досягнення ним значних цілей і задоволення життєвих потреб.

Рис. 1. Ієрархічна піраміда потреб за А. Маслоу

Отже, на сприйнятті базуються ціннісні орієнтації особистості, система сформованості яких виражається в її потребах і увінчується самореалізацією.

Варто зазначити, що індивідуальне сприйняття суттєво позначається на професійній діяльності майбутніх фізичних терапевтів, адже в активному самостійному пізнанні формуються пізнавальні потреби, а на їх основі – інтереси. Особливу увагу слід звертати на осмисленість сприйняття: студенти мають пов'язувати попередній досвід і враження зі щойно сприйнятими. Ефективність сприйняття дійсності, рівень і якість компетентності особистості втілюється в діяльності (зокрема й професійній), яка складається з множинних видів суспільної активності. Вищою формою прояву діяльності особистості є творчість, адже саме вона дає найбільше моральне задоволення та залучає здібності для створення духовних і матеріальних цінностей.

Отже, підвалинами будь-якої діяльності є специфічна мотивувальна поведінка людини та організовувальні взаємовідносини між людьми, потреби, інтереси і сформовані на їх основі ціннісні орієнтації. У наукових працях, присвячених ціннісній проблематиці, досить часто підтверджується та використовується зазначений зв'язок. Наприклад, А. Здравосмилов та В. Ядов забезпечення психологічної стійкості особистості, наступність її поведінки і діяльності, виражену в спрямованості потреб та інтересів, порівнюють зі своєрідною віссю свідомості у вигляді ціннісних орієнтацій, які є найважливішими елементами внутрішньої структури особистості. Досліджуючи проблему цінностей, В. Сержантов пропонує розглядати ціннісні орієнтації особистості як систему генеральних моделей особистісної поведінки, спрямовану в майбутнє; вона виглядає як особистісна програма дій, співвіднесена з наявними в суспільстві матеріальними та

духовними цінностями і базується на особистісних ідеалах, нормах та переконаннях особистості. Є. Головаха вважає ціннісні орієнтації, життєві цілі і плани ядром соціально-професійної перспективи, своєрідним дороговказом у житті. Б. Кислов у своїй праці встановив зв'язок цінності з потребою. Учений зазначає, що «ні цінність, ні ціннісне ставлення не можуть існувати поза потребою, бути чимось зовнішнім стосовно потреби, адже ціннісне ставлення і цінність існують не біля потреби, а кризь потребу»⁶.

Без внутрішньої потреби у самовдосконаленні, навіть за наявності відповідних професійних здібностей та сприятливих зовнішніх умов, майже унеможливується процес самовдосконалення. Практичних умінь самоосвітньої діяльності майбутній фізичний терапевт набуває сам, підбираючи різноманітні апробовані для себе моделі поведінки у конкретній предметній галузі, при цьому відбирає з усіх можливих лише ті, які найбільше відповідають власному професійному стилю поведінки та власним моральним переконанням, потребам і, відповідно, цінностям. Проаналізуємо роль потреб у формуванні ціннісних орієнтацій.

2. Роль потреби у формуванні ціннісних орієнтацій

Потреба – це нужда в чомусь, бракування чогось необхідного. І. Цимбалюк та О. Яницька твердять: «Основу мотиваційної сфери особистості становлять потреби – динамічно-активні стани особистості, що виражають її залежність від конкретних умов існування і породжують діяльність, спрямовану на зняття цієї залежності»⁷. Потреби під час народження людини визначаються генетико-біологічними чинниками, а в процесі життя – соціально-економічними та соціально-культурними умовами існування особистості, особливостями її діяльності та менталітетом. Потреби належать до об'єктивно-суб'єктивної категорії, адже виникають незалежно від свідомості і для повного задоволення мають бути усвідомлені та перетворені в об'єкт цілеспрямованих дій особистості.

Потреби визначають мету і зміст соціальної і трудової активності людини, це рушійна сила цілеспрямованої діяльності. Майбутні фізичні терапевти повинні постійно відчувати потребу в здійсненні самоосвітньої діяльності в галузі фізичної терапії, ерготерапії, мати ціннісні установки і прагнення до самоосвіти в цій галузі.

---

⁶ Крижко В.В. Антологія аксіологічної парадигми освіти : підруч. для студ. пед. спец. Київ : Освіта України, 2005. С. 231–354.

⁷ Цимбалюк І. Яницька О. Загальна психологія : модульно-рейтинговий курс для студентів ВНЗ. Київ : Професіонал, 2004. С. 220.

Аналізуючи філософську, культурологічну, психолого-педагогічну вітчизняну літературу, О. Картавих досить серйозно підходить до питання врахування особистісних потреб у формуванні ціннісних орієнтацій і виділяє типи цінностей на основі потреб: вітальні, соціальні, політичні, моральні, релігійні й ідеологічні, художньо-естетичні, родинні, трудові⁸.

Більшість науковців стверджують, що основою формування всіх цінностей, зокрема й професійних, є широке коло потреб, які вони задовольняють. Для конкретизації ролі окремих потреб у створенні системи цінностей особистості проаналізуємо наявні класифікації цінностей.

Б. Лихачов поділяє цінності на вічні (загальнолюдські: формують моральність і духовність), набуті (конкретно-історичні: формують ідеологічні і політичні пріоритети), сталі (ментальні, етнічні: традиції, звичаї, фольклор), індивідуально-особистісні (справедливість, мужність, помірність, розсудливість, милосердя, незалежність, саморегуляція, самовдосконалення, сміливість тощо) та соціально-адаптивні (наполегливість, впертість, пристосування); запозичені (з інших культур: дисциплінованість (Німеччина), повага до старших (Схід), ділові якості (США, тощо))⁹.

В. Крижко пропонує такий поділ цінностей: за об'єктом засвоєння (матеріальні, духовно-моральні); за метою засвоєння (альтруїстичні, егоїстичні); за рівнем узагальнення (конкретні, абстрактні); за способом вияву (ситуативні, стійкі); за роллю у діяльності людини (інструментальні, термінальні); за змістом діяльності (пізнавальні, предметно-перетворювальні (творчі, естетичні, наукові, релігійні)); за належністю (особистісні, групові, колективні, суспільні, етнічні, загальнолюдські)¹⁰.

А. Здравомислов у становленні ціннісних орієнтацій також робить акцент на духовному складнику і вважає, що цінності – це закріплені в процесі історичного розвитку (завдяки розподілу пріоритетів у сфері духовності) інтереси. Об'єктами цих закріплених інтересів, предметами прагнень людей у цьому разі є духовний зміст, утілений у зразках прекрасного, істинного, доброго, благородного (у зіставленні з цими

---

⁸ Здравомыслов А.Г. Потребности. Интересы. Ценности Москва : Политиздат, 1986. С. 21.

⁹ Лихачев Б.Т. Сущность и основное содержание категории «воспитательная ценность». Хрестоматия по педагогической аксиологии : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / сост. В.А. Сластенин, Г.И. Чижикова ; Московский психол.-соц. ин-т. Москва ; Воронеж : МОДЭК, 2005. С. 75–92.

¹⁰ Крижко В.В. Антологія аксіологічної парадигми освіти : підруч. для студ. пед. спец. Київ: Освіта України, 2005. С. 231–354.

нормами, що отримали суспільне визнання, людина прагне утвердити свою індивідуальність)¹¹. У широкому розумінні термін «духовний» учені пов'язують із внутрішнім світом людини, всім, що стосується сприйняття та пізнання, уособлює всю людську активність та функції, у яких загальним результатом є володіння цінностями, суміжними з мораллю: етичними, естетичними, героїчними, гуманістичними та альтруїстичними.

Духовність особистості завжди високо цінувалась педагогами, у виховному процесі дбали насамперед про неї. Видатний педагог ХХ ст. А. Макаренко переконував, що виховання громадянина повинне бути насичене духовністю, чистотою людських стосунків, високою мораллю. Своєрідним мірилом духовності особистості він вважає необхідність виховання гальм асоціативної поведінки, вміння на основі суспільних норм визначати міру того, що особистість може використати для задоволення своїх потреб і чого не може. «У процесі виховання людини, – підкреслював А. Макаренко, – ми повинні виходити з потреб не тільки сучасного, а й майбутнього суспільства»¹². Невичерпним джерелом духовності є життя, педагогічна і наукова діяльність вітчизняного педагога В. Сухомлинського, який домагався того, щоб кращі моральні якості особистість формувала в процесі пізнання, самостійного осмислення світу через призму власної духовності.

Із проведеного вище теоретичного аналізу випливає, що ціннісні орієнтації є одним із найбільш комплексних і багаторівневих духовних утворень у структурі особистості, які поєднують потреби, інтереси та виконують роль регуляторів поведінки. Отже, знання рівня сформованості ціннісних орієнтацій людини, їх ієрархії – це можливість визначення стратегії здійснення правильного соціального спрямування особистості. Якщо особистість виконує певні професійні обов'язки, має своєрідний інтегральний комплекс різноманітних цінностей, то це визначає її індивідуальний світогляд та якість професійної діяльності.

Світогляд пов'язує знання про загальні закони всякого розвитку, він має три складники: пізнавальний, оцінювальний і поведінковий. У процесі життя кожна особа формує свою індивідуальну систему цінностей і ідеалів. Вони перетворюються у світогляд і стають переконаннями, принципами діяльності та поведінки особистості. Світогляд є змістовною стороною ціннісних орієнтацій, бо втілює в

---

¹¹ Здравомыслов А.Г. Потребности. Интересы. Ценности Москва : Политиздат, 1986. С. 67–103.

¹² Макаренко А.С. Сочинения : в 7 т. ; гл. ред. И.А. Каиров. Москва : АПН РСФСР, 1951. Т. 5 : Общие вопросы теории педагогики. 1951. С. 342.

собі осмислене ставлення особистості до об'єкта діяльності та відображає реальну дійсність, опосередковану суспільними й індивідуальними потребами. Ідеї, погляди, уявлення, з яких складається світогляд, виражають соціально значущі цінності особистості та показують її ставлення до навколишньої дійсності.

Головні принципи світогляду відображаються в логіці поведінки особистості, у її вчинках і справах. Для найбільш успішної професійної діяльності суспільні зовнішні вимоги до працівника повинні стати світоглядом, його внутрішнім спонуканням, що без стороннього стимулювання регулює поведінку людини.

Думку про визначальну роль світогляду підтримує М. Каган, який зазначає, що саме світогляд є тією системою цінностей, яка відрізняє суспільне світорозуміння особистості (нормативну систему знань про буття), від власного світоmodellювання (систему ідеалів окремої особистості), базованого на емоційних переживаннях. Поняття світогляду поєднує дворівневу систему ціннісних оцінок: соціально-психологічний (нижній рівень) та ідеологічний (вищий). Останній перетворює ціннісне ставлення в ціннісне усвідомлення, що є першоосновою оцінювального осмислення реальності та творчої самодіяльності працівника в будь-якій сфері виробництва.

Провідною рисою особистості у сфері змісту світогляду, її важливою цінністю є світоглядні переконання. Переконання – це глибока впевненість людини в правдивості і дієвій силі своїх знань, ідеалів та поглядів. Стійкі переконання викликають в особистості глибокі почуття, волюву активність, стають мотивом її діяльності і поведінки. К. Ушинський уважав переконання головною силою виховання¹³. Переконання бувають суспільно-політичні, правові, філософські, моральні тощо; вони існують у формі ідей, поглядів, мотивів, регуляторів поведінки. Людина має бути переконана в істинності здобутих знань, адже тільки тоді переконання стають мотивом до дії, прагненням до ідеалу (досконалого образу, еталону діяльності, здатності особистості на основі аналізу подій, що минули та минають, бачити майбутнє в кращому світі і прагнути до нього). Ідеал, на думку низки науковців, є важливим елементом наукового світогляду, результатом світоглядних переконань; це мета, до якої прагне індивід. Ідеал – це зразок, норма, ідеальний образ, який визначає спосіб і характер поведінки людини або суспільного класу.

---

¹³ Сластенин В.А., Чижакова Г.И. Хрестоматия по педагогической аксиологии : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / сост. В.А. Сластенин, Г.И. Чижакова ; Московский психол.-соц. ин-т. Воронеж : МОДЭК, 2005. С. 295.

У своїй спільній діяльності зі студентами ЗВО ми беремо участь у напруженій праці – формуванні суспільного виховного ідеалу ХХІ століття. Наша мета – усвідомити його сутність і втілити в життя. Потрібно, щоб молодь розуміла, що головними чинниками безпеки життя споконвічно були, є і будуть ідеали добра, милосердя, людяності, природовідповідності, такі категорії, як честь, гідність, працелюбство тощо. Потрібно пам'ятати, що духовні цінності, на відміну від матеріальних, не зникають у процесі їх вжитку. Вони духовно творять особистість, задовольняючи її потреби та інтереси, сприяють дотриманню особистістю соціальних норм, успішній соціальній діяльності.

Досліджуючи становлення успішної професійної діяльності, ідеальні прояви професійної діяльності майбутніх фізичних терапевтів ми ототожнюємо з наявними в суспільстві соціальними нормами.

Соціальна норма – це типовий зразок дії, еталон поведінки, що приписується індивідові, який діє в певній ситуації (виконуючи професійну діяльність). Виходячи з власної системи цінностей та дотримуючись соціальних норм, що ззовні регулюють поведінку людини, особистість формує свій моральний кодекс. А формування моральних якостей особистості залежить від таких умов: знання норм, звичок поведінки, емоційного ставлення до норм, внутрішньої позиції особистості. Професійні цінності є нормами, що регламентують зміст і характер діяльності фахівців, тому і самоосвітня діяльність майбутніх фізичних терапевтів також повинна координуватися цими нормами.

Відповідність же поведінки особистості суспільним нормам забезпечує воля, несформованість якої перешкоджає формуванню цілісної особистості. Воля ж визначається потребами, але не підкоряється їм, вона зумовлена мотивами і складом особистості.

Підкоряючи поставленій меті діяльність, на основі знань особистість силою волі визначає домінування найбільш значущих мотивів поведінки та гальмування незначних, структурує ієрархію мотивів та формує власну спрямованість. Спрямованість особистості характеризує її мотиваційну сферу, виражається в діях і вчинках; це система усвідомлених мотивів поведінки: цілей, інтересів, ідеалів, переконань особистості.

Взаємозв'язок потреб та ціннісних орієнтацій з урахуванням описаних нами проміжних ланок їх формування можна зобразити у вигляді такого взаємозв'язку: потреби → знання → мотиви діяльності → воля → спрямованість особистості → світогляд → духовність → ціннісні орієнтації.

З огляду на вказане вище, наголошуємо на важливості духовних потреб, які є підґрунтям для формування системи цінностей і пов'язані

з розвитком свідомості особистості. Ці потреби впорядковуються зусиллям волі, зорієнтовані на досягнення свідомо поставленої мети та базуються на самооцінці. А соціологічні дані свідчать, що самооцінка в людей ототожнюється із задоволенням соціальних потреб, в основі яких лежить взаємодія з іншими людьми і формування соціуму¹⁴. Це найважливіший вид спілкування, оскільки він є запорукою цілісної та злагодженої діяльності в суспільстві різних соціальних утворень.

Отже, цінністю для людини є все, що має для неї певну значущість, задовольняє потреби, тобто особистісний сенс. Якісною характеристикою особистісного сенсу є осмислена оцінка предметів і явищ навколишньої дійсності, що полягає в порівнянні духовної та матеріальної реальностей і виражається в самооцінці. Особистість оцінює події власного життя за значущістю і співвідносить їх зі ставленням до себе; адекватність самооцінки при цьому залежить від рівня духовної культури особистості. Пізнавши та оцінивши навколишню дійсність, особистість формує уявлення про сенс життя.

Гуманістична психологія зводить потреби та інтереси особистості до пошуку сенсу життя і визнає її активним, свідомим, відповідальним за власне життя суб'єктом. Особистість повинна прагнути до втілення моральних ідеалів, потребувати спілкування з людьми та постійно відчувати необхідність до постійного самовдосконалення (А. Маслоу, М. Роджерс, В. Роменець, В. Франкл, В. Штерн). Приклади такого бачення знаходимо у працях зарубіжних і вітчизняних психологів.

Австралійський психолог і психіатр В. Франкл, підсумовуючи багаторічний практичний досвід роботи за фахом, довів, що людина потребує не лише фізичного гомеостазу, а й постійного пошуку свого призначення в житті. Прагнучи допомогти людям у пошуках сенсу життя, він заснував у медицині новий напрям – логотерапію. Сенс життя В. Франкл розуміє як духовний об'єкт, до якого в будь-яких обставинах прагне людська душа. Він стверджує, що прагнення до сенсу – цінність для виживання, а реалізація людини залежить від знайденого в зовнішньому світі призначення. Єдиного стандарту реалізації сенсу життя не існує, адже кожна людина і життєва ситуація є унікальними¹⁵.

Оскільки людина є невід'ємним суб'єктом суспільства і культури, вона тісно пов'язана з іншими людьми і загальними об'єктивними сенсами, які циркулюють у соціумі; всяке суспільство задає своїм членам визначену систему вищих цінностей, здатних надавати життю

---

¹⁴ Сущенко Л.П. Соціальні технології культивування здорового способу життя людини. Запоріжжя : ЗДУ, 1999. С. 41.

¹⁵ Франкл В. Человек в поисках смысла. Москва : Философии, 1990. С. 30–86.

сене, а життя має сенс лише тоді, коли обрані особистістю цінності є гідними людини та визнаються суспільством.

В. Бурлачук, досліджуючи проблему цінностей, спробував розвинути й обґрунтувати припущення про взаємозв'язок соціуму, цінностей та сенсу життя: втрата осмисленої соціальної орієнтації, на його думку, призводить до втрати цінностей, в особистості залишаються лише інтереси. Інтерес же є засадою і рушійною силою творення культурно-історичних подій, дійсна цінність яких визначається та визнається через призму поняття «сене». Сене при цьому є похідним від позиції людини, змінюється залежно від її точки зору та напряму інтересу. Людина відчуває себе щасливою лише тоді, коли її життя осмислене, а ціннісне ставлення особистості до дійсності виражається поняттям «особистісний сене».

В. Крижко, досліджуючи ідею ціннісного сенсу, зазначив, що «усвідомлений сене створюється відображенням у свідомості людини об'єктивним ставленням того, що спонукає її діяти, до того, на що її дія спрямована як на свій безпосередній результат»¹⁶. Життя не може бути позбавлене сенсу сторонніми, адже людина сама надає його дійсності. Неможливо й знайти сене життя сторонніми для особистості, оскільки не можна бачити чи дихати за іншого; сторонній, (наприклад педагог) може лише допомогти в пошуку сенсу, спрямувати на шлях роздумів. При цьому присвоєння сенсу не завжди відбувається в результаті логічної операції (дедуктивного висновку), воно може спричинитися сприйняттям цілісного образу (ідеалу) випадково. Цінності в житті суспільства створюють сенсові поля різної напруги. Людина, яка шукає сене життя, не може вести себе в таких полях двозначно: вона або їх сприймає, або стає в опозицію щодо них, або шукає компроміс. Чим вищий рівень культури особистості, зокрема й духовної, тим різноманітніші та ближчі до суспільного ідеалу її цінності та сенси.

Зв'язок між сенсом життя, потребами, інтересами і цінностями особистості тісний і дуже складний. Потреби притаманні всім живим організмам, зокрема й людині; інтереси ж – тільки людині. Вони є у всіх суспільних суб'єктів: індивідів, соціальних груп, держав, суспільств, людства тощо. Потреби людини є засадою формування інтересів і охоплюють набагато ширше коло явищ, ніж категорія інтересу. Інтерес завжди задовольняє певну потребу і перебуває в постійному нерозривному взаємозв'язку з нею, а задоволення потреб у поєднанні з інтересами та особистісними цінностями і є сенсом життя. Вершиною в досягненні сенсу життя є розвиток духовності, а сенсом –

---

¹⁶ Крижко В.В. Антологія аксіологічної парадигми освіти : підруч. для студ. пед. спец. Київ : Освіта України, 2005. С. 62.

прагнення особистості до самоактуалізації (найповнішого вияву власних можливостей).

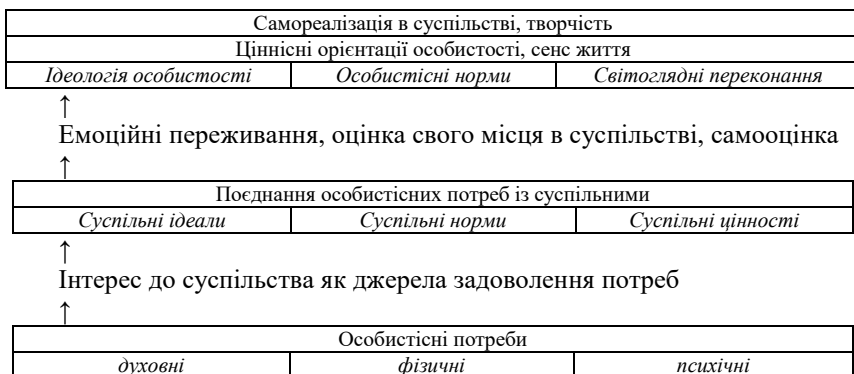
Здійснюючи професійну діяльність, фахівці з фізичної терапії усвідомлюють значущість потреби у самовдосконаленні, підвищенні власної професійної кваліфікації через порівняння власних знань й навичок із компетентностями, необхідними для успішного виконання функціональних обов'язків. Так розвивається потреба особистості у саморозвитку.

Стійка потреба, мотивація у самоосвітній діяльності, виконуючи орієнтаційну функцію, дозволяє майбутнім фізичним терапевтам, у подальшому планувати та організовувати в процесі професійної діяльності процес власного самовдосконалення. Майбутні фізичні терапевти удосконалюють майстерність на курсах підвищення кваліфікації, стажуються, займаються самоосвітою.

Одним з основних завдань викладача ЗВО, на нашу думку, є допомога майбутнім фізичним терапевтам у широкому розкритті сенсу їх суспільного життя – професійної діяльності на благо суспільства. Сьогодні, в час глибинної перебудови освіти, пов'язаної з переходом до постіндустріального суспільства, професійну діяльність майбутніх фізичних терапевтів ми пов'язуємо з орієнтацією на розвиток духовних потреб. Адже в будь-якій людині, визнаний в інформаційному суспільстві головною цінністю, співіснує добро і зло, а вихід позитивного потенціалу неодмінно пов'язаний із духовністю. Духовні потреби розвиватимуть орієнтацію на суспільно значущі цінності, стимулюватимуть становлення моральних світоглядних переконань та проектуватимуть успішну самореалізацію особистості в суспільстві. Майбутні фізичні терапевти зі сформованою потребою в духовному самовдосконаленні, вміло визначатимуть цілі, розставляють пріоритети, розроблятимуть план власної професійної діяльності, якісно організовуватимуть процес фізичної реабілітації індивідуально до кожного пацієнта, розподілятимуть функціональні повноваження, налагоджуватимуть ефективне міжособистісне спілкування.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного вище теоретичного аналізу методологічних засад ціннісного сприйняття дійсності особистістю ми розробили ієрархічну структуру ціннісного сприйняття дійсності особистістю (рис. 2).

Рис. 2. Структура ціннісного сприйняття дійсності особистістю

Узагальнивши методологічні здобутки дослідників різних часів та власний професійний досвід щодо ціннісного сприйняття дійсності особистості, ми дійшли таких висновків:

- для особистості цінне все, що задовольняє її потреби;
- потреба породжує інтерес, який є головним джерелом мотиву діяльності особистості;
- духовність – суспільно значуща потреба особистості;
- роль регуляторів суспільної діяльності особистості виконують суспільні норми;
- світогляд у руслі суспільних норм – необхідна умова суспільно-корисної діяльності особистості;
- ціннісні орієнтації – найвищі життєві мотиви особистості, змістовна сторона світогляду;
- у ціннісних орієнтаціях виражаються ідеали і переконання особистості;
- основу знань становить пізнання: сприйняття дійсності, об’єктивний досвід;
- дійсні знання – могутній засіб реалізації сенсу професійної діяльності, вони мають бути зорієнтовані на формування професійних цінностей майбутніх фізичних терапевтів;
- кінцевим завданням знання є практична реалізація сенсу професійної діяльності;
- сенс професійної діяльності особистості для соціуму – дати якомога більше користі суспільству;
- сенс професійної діяльності для особистості – самореалізація в суспільстві;

– необхідний складник успішної самореалізації – творча, винахідницька діяльність.

Для динамізації процесу корегування і формування ціннісних орієнтацій у професійній сфері майбутніх фізичних терапевтів необхідно слідкувати за розвитком їх потреб у професійному самовдосконаленні, формуванні суспільного сенсу життя, обґрунтовано підходити до питання виділення професійних цінностей.

Результатами сформованості ціннісних орієнтацій стане відповідна суспільним нормам професійна самосвідомість фізичних терапевтів, яка спрямована на поліпшення глобальної системи охорони здоров'я.

АНОТАЦІЯ

У науковому дослідженні розглядається проблема теоретичних засад формування ціннісних орієнтацій майбутніх фізичних терапевтів у процесі професійної підготовки. Ціннісні орієнтації – найвищі життєві мотиви особистості, змістовна сторона світогляду. Підвалинами формування ціннісних орієнтацій потреби та інтереси, які мотивують поведінку людини.

Сенс професійної діяльності особистості для соціуму – дати якомога більше користі суспільству. Одним з основних завдань викладача ЗВО, на нашу думку, є допомога майбутнім фізичним терапевтам у широкому розкритті сенсу їх суспільного життя – професійної діяльності на благо суспільства. Професійну діяльність майбутніх фізичних терапевтів ми пов'язуємо з орієнтацією на розвиток духовних потреб. Духовні потреби ж розвиватимуть орієнтацію на суспільно значущі цінності, стимулюватимуть становлення моральних світоглядних переконань та проектуватимуть успішну самореалізацію особистості в суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко С.У. Гуманізація освіти як основний критерій розробки засобів реалізації сучасних технологій навчання. *Демократія і освіта* : матеріали міжнар. конф. МО України, Монтектларський ун-т. Кіровоград ; Монтектлар, 2002. Вип. 1/2. С. 167–174.

Введение в психологию : учеб. для высш. шк. А.В. Брушлинский, и др. ; под ред. А.В. Петровского. Москва : Akademia, 1996. 496 с.

Белова Е.К., Брюханова Н.А., Коваленко В.Э. Методологические основы дидактических технологий : монография. Харьков : УИПА, 2008. 132 с.

2. Лихачев Б.Т. Сущность и основное содержание категории «воспитательная ценность». Хрестоматия по педагогической аксиологии : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / сост.

В.А. Слостенин, Г.И. Чижакова ; Московский психол.-соц. ин-т. Москва ; Воронеж : МОДЭК, 2005. С. 75–92.

3. Маслоу А.Г. Мотивация и личность [пер. с англ.]. Санкт-Петербург : Евразия, 1999. 478 с.

4. Крижко В.В. Антологія аксіологічної парадигми освіти : підруч. для студ. пед. спец. Київ : Освіта України, 2005. 434 с.

5. Цимбалюк І. Яницька О. Загальна психологія : модульно-рейтинговий курс для студентів ВНЗ. Київ : Професіонал, 2004. 304 с.

6. Картавих О.В. Аксіологічні основи формування загальної культури студентів вищих технічних навчальних закладів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Харків, 2002. 171 с.

7. Здравомыслов А.Г. *Потребности. Интересы. Ценности* Москва : Политиздат, 1986. 223 с.

8. Макаренко А.С. Сочинения : в 7 т. ; гл. ред. И.А. Каиров. Москва : АПН РСФСР, 1951. Т. 5 : Общие вопросы теории педагогики. 1951. 510 с.

9. Слостенин В.А., Чижакова Г.И. Хрестоматія по педагогічній аксіології : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / сост. В.А. Слостенин, Г.И. Чижакова ; Московский психол.-соц. ин-т. Воронеж : МОДЭК, 2005. 480 с.

10. Сущенко Л.П. Соціальні технології культивування здорового способу життя людини. Запоріжжя : ЗДУ, 1999. 380 с.

11. Франкл В. Человек в поисках смысла. Москва : Философии, 1990. 109 с.

12. Чугуй Л.В. Аксіологічні основи формування змісту безпеки життєдіяльності у підготовці майбутніх фахівців аграрного профілю: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2012. 254 с.

Information about the authors:

Kletsenko L. V.,

Candidate in Pedagogics Sciences,

Senior Lecturer at the Department of Physical Therapy and Ergotherapy

National University "Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic"

24, Pershotravnevyi avenue, Poltava, 36011, Ukraine

Vyshar Ye. V.,

Senior Lecturer at the Department of Physical Social Work

and Special Education

Separate Structural Subdivision of Higher Education Institution

"Open International University of Human Development "Ukraine" Poltava

Institute of Economics and Law

6, Monastyrskaya str., Poltava, 36000, Ukraine